

PIOTR RAŻNIAK,
SŁAWOMIR DOROCKI, ANNA WINIARCZYK-RAŻNIAK,
MONIKA PŁAZIAK, ANNA I. SZYMAŃSKA*

Zmiany pozycji ekonomicznej miast Europy Środkowo-Wschodniej w przypadku kryzysu dominującego sektora

Wstęp

Miasta Europy Środkowo-Wschodniej w okresie przejścia z ustroju socjalistycznego do kapitalistycznego (przełom lat 80. i 90. XX w.) badane są przede wszystkim pod kątem transformacji ustrojowej. Jednak rozwój miast tego regionu od lat 90. XX w. jest uwarunkowany przede wszystkim procesami modernizacji, transformacji i globalizacji (Gorynia, Kowalski 2008). W nowych realiach wiele firm, zwłaszcza reprezentujących przemysł ciężki, których właścicielem było państwo, zbankrutowało, natomiast zaczęły dynamicznie rozwijać się firmy prywatne przy udziale inwestycji zagranicznych. Po przemianach polityczno-gospodarczych zmienił się także udział poszczególnych branż w produkcie krajowym brutto. Zmniejszył się udział przemysłu na rzecz usług (Langbein 2014; Tsenkova 2008). Mimo znacznego napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych do omawianego regionu (Haberly, Wójcik 2015), ich udział w globalnym rynku jest niewielki. Warto również zauważyć, iż coraz większy jest napływ do tego regionu kapitału z Chin (Claessens, van Horen 2014; Jacoby 2014), który jest kierowany przede wszystkim na Węgry (CEED Report 2012). Również rozwój sektorów innowacyjnych (np. sektora biotechnologicznego), decydujących współcześnie o konkurencyjności gospodarki, w krajach rozwijających się jest stymulowany głównie przez firmy zachodnie, zarówno w Europie Środkowo-Wschodniej, jak i w Azji, Afryce i Ameryce Południowej (Dorocki, Boguś 2014; Wójtowicz, Dorocki 2014).

---

* Wszyscy autorzy są doktorami ekonomii, adiunktami pracującymi w Instytucie Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie; adres do korespondencji: prazniak@up.krakow.pl

W Europie Środkowo-Wschodniej wprowadzono gospodarkę rynkową, co spowodowało intensyfikację procesów globalizacji. Zarówno globalizacja, jak i integracja z Unią Europejską mają bardzo istotny wpływ na dynamikę miasta, strukturę, funkcje i procesy przestrzenne zachodzące w mieście (Hamilton 2005) i na jego peryferiach (Dimitrovska, Andrews 2005). Od początku lat 90. XX w. w krajach posocjalistycznych zachodzą procesy suburbanizacji widoczne w wielu aspektach. We wszystkich krajach Europy Środkowo-Wschodniej zauważono pojawienie się na szerszą skalę migracji mieszkańców dużych miast na ich peryferia. Proces ten wyraźnie przyspieszył w XXI w., nasilając proces decentralizacji dużych miast (Stanilov, Sýkora 2014; Raźniak, Winiarczyk-Raźniak 2014). Dopiero w latach 90. XX w. nastąpiły pierwsze oznaki dekoncentracji przestrzennej przemysłu i usług (Kurek, Rachwał, Wójtowicz 2014; Płaziak, Szymańska 2014). W odróżnieniu od państw Europy Zachodniej (Dorocki, Jastrzębski, Boguś 2014) największe zakłady przemysłowe były lokalizowane w największych miastach bądź też w stolicach, skąd bardzo rzadko były przenoszone do mniejszych ośrodków (Hamilton, Dimitrovska Andrews, Pichler-Milanović 2005). W omawianym regionie znajduje się bardzo mało firm zaliczanych do wiodących korporacji światowych (Raźniak, Winiarczyk-Raźniak 2015; Raźniak, Winiarczyk-Raźniak 2014), które są światowymi ośrodkami kontroli i zarządzania (Taylor, Csomós 2012). Jednakże ich znaczenie w globalnej gospodarce wzrasta (Raźniak, Nowotnik 2015).

Obecnie w Europie Środkowo-Wschodniej występuje niestabilna sytuacja polityczna związana z konfliktem zbrojnym pomiędzy Ukrainą a Rosją. Doprowadziło to do nałożenia sankcji na niektóre rosyjskie firmy, przez co w odwiecie rząd rosyjski nałożył sankcje na część produktów importowanych do Rosji (*EU Strengthens Sanctions...* 2014). W wyniku tych działań zmniejszyła się znacznie wymiana handlowa na linii Rosja – kraje UE (*Europe Feels Sting in the Tail...* 2014), która wynosiła około 330 mld USD rocznie (*Russian Sanctions...* 2014). Może mieć to w przyszłości wpływ na wyniki finansowe firm działających w poszczególnych sektorach, zwłaszcza tych objętych sankcjami.

Nie można jednak wykluczyć nasilenia się konfliktu na płaszczyźnie handlowej, co także może wpłynąć na wyniki finansowe poszczególnych firm i sektorów. W przypadku nałożenia kolejnych dotkliwych sankcji na konkretny sektor można spodziewać się obniżenia wzrostu gospodarczego, a to może niekorzystnie wpłynąć na kondycję gospodarczą miasta. W niniejszym artykule autorzy starają się odpowiedzieć na pytanie, jak zmieni się pozycja miasta w momencie głębokiego kryzysu dominującego sektora w danym ośrodku. Kryzys jest tutaj rozumiany jako spadek wyników finansowych firm najsilniejszego sektora, przez który korporacje należące do niego znacznie tracą na znaczeniu. Do tego celu utworzono wskaźnik, który ukazuje pozycję miasta względem wartości finansowej poszczególnych siedzib zarządów wg sektorów oraz stabilność ich pozycji po usunięciu najważniejszego sektora. W ten sposób otrzymano informację nie tylko o potencjale ośrodka, ale też o jego kompleksowym rozwoju bądź też silnej specjalizacji.

1. Źródła danych i metody

Można stwierdzić, iż miasta oraz handel są najważniejszymi katalizatorami współczesnego rozwoju (World Bank 2009). Wzięto pod uwagę największe firmy z raportów największych firm Europy Środkowo-Wschodniej dla lat 2008 i 2012 opracowanych przez firmę Deloitte (www.deloitte.com). Deloitte od 2008 r. tworzy ranking Top500 największych firm z siedzibą w Europie Środkowo-Wschodniej, biorąc pod uwagę wielkość przychodów. Ranking ten nie zawiera firm sektora bankowego i ubezpieczeniowego. Są one publikowane w osobnym zestawieniu (50 największych banków i 50 największych firm ubezpieczeniowych). Badając potencjał miast/krajów, nie można ich wykluczyć. Po ich dodaniu do zestawienia bazowego powstała lista 600 najważniejszych firm Europy Środkowo-Wschodniej. Firma Deloitte w swoich rankingach wzięła pod uwagę 18 krajów takich jak: Albania, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Estonia, Kosowo, Litwa, Łotwa, Macedonia, Mołdawia, Polska, Republika Czeska, Rumunia, Serbia, Słowacja, Słowenia, Ukraina, Węgry. Poza listą znalazła się Rosja i Białoruś, ponieważ – jak twierdzi Deloitte – wystąpiły trudności z uzyskaniem danych z tych krajów lub nie są one zbyt wiarygodne (www.deloitte.com). Ostatecznie firmy zostały zakwalifikowane do 9 sektorów w podziale stosowanym przez Deloitte: bankowy (*banking*), konsumencki i transportowy (*consumer business and transportation*), energii i surowców (*energy and resources*), ubezpieczeniowy (*insurance*), biochemiczny, medyczny i opieki zdrowotnej (*life sciences and health care*), produkcyjny (*manufacturing*), publiczny (*public sektor*), nieruchomości (*real estate*), technologii, mediów i komunikacji (*technology media and telecommunications*). Lokalizację poszczególnych firm określono, przypisując je do obszarów metropolitalnych, w której znajduje się siedziba zarządu.

Wydaje się, iż stabilność miasta może przejawiać się również w jego odporności na pojawiające się kryzysy gospodarcze. Autorzy starają się odpowiedzieć na pytanie, jak zmieni się pozycja miasta w momencie głębokiego kryzysu dominującego sektora w danym ośrodku. Kryzys jest tutaj rozumiany jako spadek parametrów finansowych firm danego sektora, przez który korporacje należące do niego wypadają poza listę 600 (Top500 + 100 firm sektora bankowego i ubezpieczeniowego) największych firm Europy Środkowo-Wschodniej. Do tego celu utworzono wskaźnik o nazwie Centrum Ekonomiczne Europy Środkowo-Wschodniej, który ukazuje pozycję miasta względem wartości poszczególnych firm wg sektorów oraz stabilność ich pozycji po wyłączeniu poszczególnych sektorów. W ten sposób otrzymano informację zarówno o kompleksowym rozwoju lub też specjalizacji oraz o potencjale danego miasta. Wzięto pod uwagę miasta, w których znajdowały się siedziby rządów reprezentujących co najmniej trzy sektory. Wykluczono ośrodki z dwoma i jednym sektorem, ponieważ w przypadku kryzysu jednego z nich, potencjał miasta zmniejszyłby się w bardzo dużym stopniu, obniżając jego stabilność.

W celu porównania pozycji poszczególnych miast obliczono wartości standaryzowane oparte na wartościach średnich dwóch normalizowanych zmiennych: przychodów ze sprzedaży oraz dochodu netto (x) dla poszczególnych sektorów

gospodarki (s) (1), a następnie dokonano ich zsumowania, otrzymując w ten sposób syntetyczny wskaźnik potencjału (SPI) dla poszczególnych miast (2).

$$z_s = \sum \frac{x - \frac{\sum_{i=1}^N x_i}{N}}{\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x}_i)^2}{N}}}, \quad (1)$$

$$\text{SPI} = \sum_{i=1}^N z_{s_i}, \quad (2)$$

gdzie:

x – wartości przychodów ze sprzedaży oraz dochód netto dla poszczególnych sektorów gospodarki,

s – sektory gospodarki,

N – liczba miast w danych sektorze.

W celu weryfikacji, który z sektorów najsilniej wpływa na potencjał miasta, odjęto od sumy wartości standaryzowanych w 2012 r. wartość poszczególnych sektorów i sprawdzono, jak zmieniła się suma wartości standaryzowanych (z') dla danego miasta, uznając za 100% sumę początkową (3). W ten sposób otrzymano informację, które miasta mają najsilniejszą specjalizację (posiadają jeden najsilniejszy sektor) oraz jaki sektor jest najsłabszy. Im wynik po odjęciu danego sektora jest niższy (poniżej 100), tym bardziej świadczy to o istotności danego sektora w danym mieście. Natomiast im wynik po odjęciu wartości danego sektora jest wyższy (od 100), tym bardziej świadczy to o niskiej pozycji danego sektora na tle ogółu analizowanych miast. Ogólnie miasta, które mają wysokie różnice pomiędzy wartościami minimalnymi a maksymalnymi otrzymanymi po odjęciu wartości standaryzowanych dla poszczególnych sektorów, wykazują dużą specjalizację jednego sektora i niedorozwój pozostałych. Natomiast miasta, dla których różnica pomiędzy wartościami skrajnymi jest mała rozwinęły się w sposób kompleksowy. Analizą objęto jedynie ośrodki, które posiadały 4 i więcej sektorów.

$$z' = \frac{\text{SPI} - z_s}{\text{SPI}}. \quad [3]$$

Następnie według wartości standaryzowanych oraz zmienności wartości otrzymanych po usunięciu poszczególnych sektorów z' skonstruowano indeks stabilności (IS). W tym celu wartość wskaźnika (SPI) podzielono przez wartość odchylenia standardowego (SD) wartości otrzymanych po odjęciu poszczególnych sekcji (z') (4). Im wartość wskaźnika jest wyższa, tym bardziej świadczy to o jego wyższej wartości wg wartości poszczególnych sektorów oraz większej stabilności (braku silnej specjalizacji) i równomiernym rozwoju wszystkich analizowanych sektorów gospodarki. Pokazuje on także, jak kryzys finansowy głównego sektora wpływa na wyniki finansowe miasta.

$$IS = \frac{SPI}{SD_{z'}} \quad [4]$$

Na koniec w celu dokonania podziału miast na klasy rozwoju skonstruowano syntetyczny wskaźnik kompleksowego rozwoju sektorowego miast (CEEŚW). We wskaźniku tym ujęto indeks stabilności, liczbę sektorów oraz liczbę siedzib zarządów (5). Na podstawie analizy głównych składowych obliczono procent zmienności wyjaśnionej ogólnej wariancji zmiennych dla poszczególnych lat, które przyjęto za wagi przy obliczeniu wskaźnika CEEŚW (tab. 1). Analiza składowych głównych polega na wyznaczeniu nowych zmiennych (składowych głównych), będących kombinacją liniową zmiennych obserwowanych (pierwotnych). Dokładna analiza składowych głównych umożliwia wskazanie tych zmiennych pierwotnych, które mają duży wpływ na wartość poszczególnych składowych głównych, czyli tych, które tworzą grupę jednorodną. Składowa główna jest wówczas reprezentantem tej grupy. Kolejne składowe są wzajemnie ortogonalne (nieskorelowane), a ich liczba jest mniejsza lub równa liczbie zmiennych pierwotnych. Analiza głównych składowych jest jedną z metod analizy czynnikowej, która pozwala na identyfikację struktury dla jednego lub większej liczby czynników. Podstawy teoretyczne analizy składowych głównych można znaleźć np. w opracowaniach: Morrison (1967), Chojnicki i Czyż (1978), lub Parysek i Ratajczak (2002), Maćkiewicz, Ratajczak (1993).

$$CEEŚW = \frac{IS \cdot w_{(IS)} + s \cdot w_{(s)} + z \cdot w_{(z)}}{\sum w} \quad [5]$$

gdzie:

z – liczba siedzib zarządów,

s – liczba sektorów,

IS – indeks stabilności.

Tabela 1

Procent wyjaśnionej ogólnej wariancji dla poszczególnych lat, przyjęty jako wagi dla obliczenia wskaźnika CEEŚW

Zmienne	Wagi (w)	
	2008	2012
IS	81,31	89,14
Liczba sektorów (s)	17,33	8,90
Liczba siedzib zarządów (z)	1,36	1,96
Suma	100,00	100,00

Dokonując obliczeń należy pamiętać, że nie można ich prowadzić wówczas, gdy wartość średnia dla wartości poszczególnych sektorów wynosi zero. Normalizacja została przeprowadzona jedynie w nawiązaniu do modelowego rozkładu

normalnego, bez sprawdzania asymetryczności danych. Należy to brać pod uwagę przy analizie danych oraz starać się nie stosować normalizacji do rozkładów silnie skośnych.

Miasta posiadające co najmniej 3 sektory podzielono na 3 typy:

- **Główne Centra Ekonomiczne Europy Środkowo-Wschodniej** ($CEE\dot{S}W > 1$) – miasta, które w przypadku kryzysu dominującego sektora w bardzo niewielkim stopniu tracą swój potencjał;
- **Centra Ekonomiczne Europy Środkowo-Wschodniej** ($CEE\dot{S}W 0,250-0,999$) – miasta, które w przypadku kryzysu dominującego sektora w niewielkim stopniu tracą swój potencjał i nadal są głównymi regionalnymi zarządzania i kontroli (mogą również mieć pewien wpływ na gospodarkę europejską);
- **Potencjalne Centra Ekonomiczne Europy Środkowo-Wschodniej** ($CEE\dot{S}W < 0,249$) – ośrodki, w których kryzys dominującego sektora w wyraźny sposób odbija się na ich pozycji ze względu na dominację jednego z sektorów.

2. Centra Ekonomiczne Europy Środkowo-Wschodniej – analiza przestrzenna

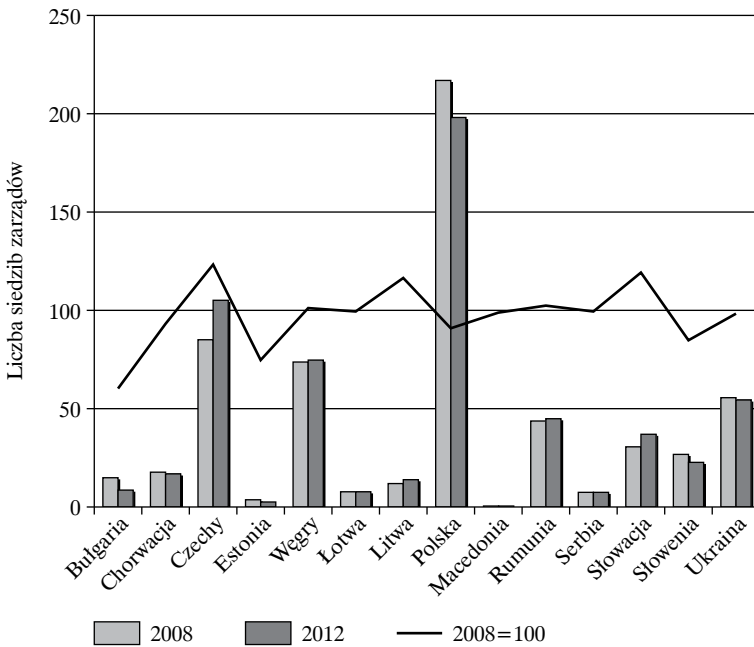
W badanej grupie firm widać wyraźną dominację Polski, gdzie jest zlokalizowanych około 30% wszystkich analizowanych firm (rys. 1). Należy zwrócić jednak uwagę, iż ich liczba w latach 2008–2012 zmniejszyła się o około 9%. Odmienna sytuacja występuje w Czechach, gdzie zanotowano wzrost liczby firm zaliczanych do badanej grupy z 85 do 105 (23,53%). Zmiany te dokonały się przede wszystkim w stolicach tych krajów. W stolicy Polski w Warszawie zmniejszyła się liczba siedzib zarządów ze 111 w 2008 r. do 101 w 2012 r., natomiast w czeskiej Pradze w analizowanym okresie nastąpił ich wzrost z 60 do 77. Widać wyraźnie, iż sukces Czech jest przede wszystkim zasługą Pragi, ponieważ poza miastem stołecznym przybyło jedynie 3 firmy. Na kolejnej pozycji znalazły się Węgry, które mimo kryzysu gospodarczego w 2012 r. miały 75 firm w stosunku do 74 w 2008 r. Znaczną liczbę firm w badanej grupie miała również Ukraina, jednak w związku z niestabilną sytuacją polityczną i militarną może dojść do ucieczki kapitału i obniżenia wyników finansowych korporacji tutaj zlokalizowanych. Niekorzystną tendencję zauważono w Bułgarii, gdzie liczba największych firm spadła o 40% z 15 w 2008 r. do 9 w 2012 r. W tym przypadku wejście w 2007 r. do Unii Europejskiej nie wpłynęło pozytywnie na kondycję firm ulokowanych w tym kraju.

Do głębszej analizy wyróżniono tylko miasta posiadające siedziby korporacji międzynarodowych reprezentujące 3 sektory gospodarki. W 2008 r. były to 24 miasta, a w 2012 r. 23 miasta. Miastami, które pojawiły się dopiero w zestawieniu w 2012 r., są ukraińskie Dniepropietrowsk i Donieck, natomiast poza zestawieniem znalazł się Belgrad.

Analizując zmianę liczby sektorów reprezentowanych przez siedziby korporacji międzynarodowych w miastach w latach 2008 i 2012 wzrost odnotowały poza wspomnianymi ukraińskimi miastami: Praga, Poznań i Wilno. Natomiast spadek

Rysunek 1

Liczba siedzib zarządów firm w Europie Środkowo-Wschodniej w 2008 r. i 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów Deloitte Top 500 Central Europe.

liczby sektorów odnotowały: Budapeszt, Bratysława, Kijów, Kraków, Ryga, Toruń, Trójmiasto oraz Wrocław. W pozostałych miastach liczba sektorów pozostała niezmienna. W 2008 r. 9 sektorów odnotowano w Warszawie i Budapeszcie, natomiast w 2012 r. była to Warszawa i Praga. Miastami, które w badanym okresie przynajmniej w jednym roku odnotowały powyżej 6 sektorów, były: Kijów, Trójmiasto, Bukareszt, Zagrzeb, Bratysława i Lublana, jednakże w analizowanym okresie w żadnym z tych miast nie nastąpił wzrost liczby sektorów, a wręcz w połowie nastąpił spadek o jeden sektor.

W badanym okresie nastąpiła również zmiana liczby siedzib korporacji. Największy wzrost odnotowała Praga (17 siedzib, co stanowi wzrost o 28,4% w stosunku do 2008 r.) i Bukareszt (7 siedzib – wzrost 21,9%) oraz Wilno (4 siedziby – wzrost o 44,5%), podczas gdy największe spadki miały miejsce w przypadku Warszawy (10 siedzib – spadek o 9,1%), Budapeszt (6 siedzib – spadek o 11,1%), i Sofii (4 siedzib – spadek o 36,4%). W pozostałych przypadkach różnica w liczbie siedzib była niewielka lub jej nie było.

Jeśli chodzi o zmiany standaryzowanych wartości przychodów ze sprzedaży oraz dochodu netto dla poszczególnych sektorów gospodarki, największy wzrost (o 6,7 pkt.) odnotowała Praga oraz Trójmiasto (3,6), Toruń (3,2), Kijów (3,2) oraz Wrocław (2,1). Największe spadki wystąpiły natomiast w przypadku War-

szawy (-6,8), Budapesztu (-5,7) oraz Lublany i Wilna (-2,0). Niezależnie od zaobserwowanych zmian w liczbie sektorów oraz wartości sprzedaży i dochodów spośród analizowanych miast wyróżnia się Warszawa, Praga i Budapeszt. Wymienione miasta stołeczne przyciągają zachodni kapitał oraz odzwierciedlają rozwój gospodarczy poszczególnych krajów. Świadczyć o tym może spadek znaczenia Budapesztu korelujący ze kryzysem gospodarczym Węgier. W odniesieniu do stabilności gospodarczej w warunkach kryzysu dokonano analizy wpływu przemian strukturalnych w gospodarce. Najmniejsze różnice w poziomie rozwoju gospodarczego, biorąc pod uwagę specjalizację sektorową i wskaźniki ekonomiczne dla korporacji międzynarodowych odnotowały: Praga i Warszawa oraz Lublana, Wilno, Zagrzeb i Trójmiasto, przy czym te ostatnie cztery miasta miały niską wartość standaryzowaną, dlatego też różnica wartości w wyniku utraty dominującego sektora nie była tak duża. Wysoką specjalizację i związek z jednym sektorem odnotowano w przypadku Doniecka, Bukaresztu, Kijowa i Bratysławy.

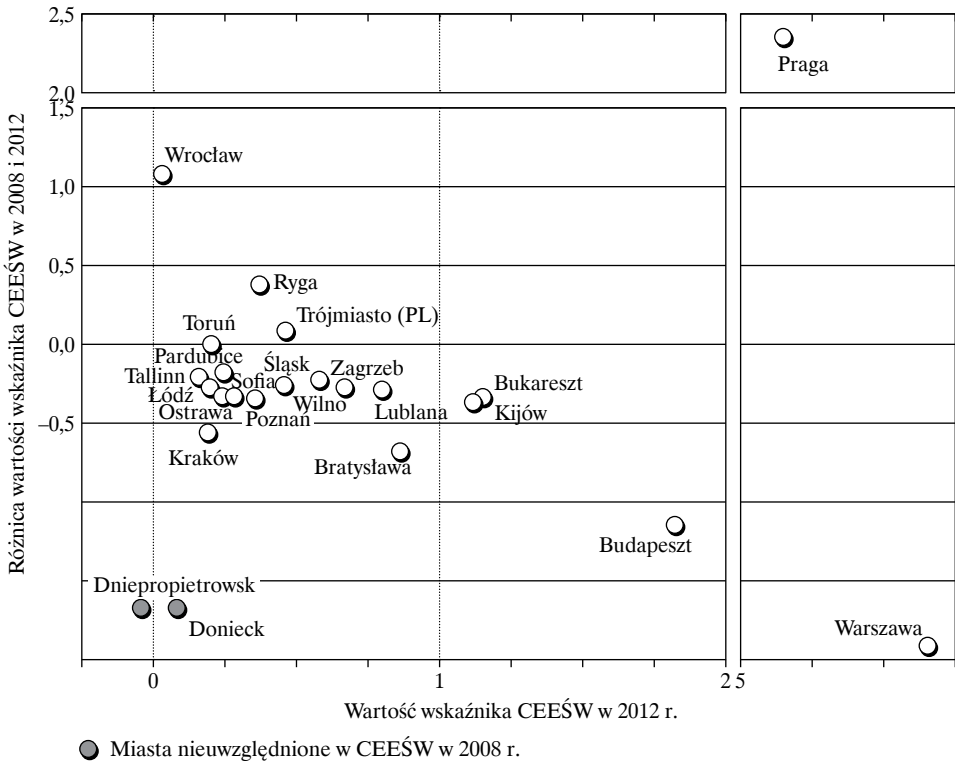
Jeśli chodzi o wskaźnik stabilności, to najlepszą sytuację odnotowała Warszawa, Praga i Budapeszt, przy czym w analizowanym okresie nastąpił wzrost stabilności Pragi przy spadku wartości wskaźnika dla Budapesztu i Warszawy. Obok Pragi wzrost stabilności odnotowały również miasta o najniższym wskaźniku IS, tj. Wrocław, Ryga, Trójmiasto i Toruń.

W analizie głównych składowych wyraźnie można zauważyć, że największy procent wyjaśnionej ogólnej wariancji zmiennych dla poszczególnych lat, które przyjęto za wagi przy obliczaniu wskaźnika CEEŚW, odnotowano w przypadku indeksu stabilności (ok. 81,3% przypadków w 2008 r. i 89,2% 2012 r.) oraz liczby sektorów (17,3% w 2008 r. i 8,9% w 2012 r.). Według różnicy od średniej wartości standaryzowanych tych dwóch głównych zmiennych największą różnicę mają takie miasta jak Warszawa, Praga, Budapeszt. W obserwowanym okresie jest zauważalny proces zmniejszania zróżnicowania wartości poszczególnych zmiennych między miastami (ich wartości są bardziej zbliżone do wartości średnich).

W ostatnim utworzonym wskaźniku, nazwanym CEEŚW, najwyższe wartości spośród analizowanych miast otrzymały Warszawa 5,7 pkt. i Praga 5,1 pkt. (rys. 2). O przepaści w aspekcie atrakcyjności inwestycyjnej dzielącej te dwie stolice od reszty miast Europy Środkowo-Wschodniej świadczą zainteresowania zagranicznych inwestorów (*Poland and Czech Dominate CEE Investment...* 2014). Należy zwrócić uwagę, iż w badanym okresie w Warszawie zmniejszyła się odporność na kryzys, natomiast Praga zdecydowanie lepiej by sobie z nim poradziła w 2012 r. niż w 2008 r. Jeżeli ta tendencja się utrzyma, to w najbliższych latach może dojść do zamiany miejsc pomiędzy tymi miastami i to Praga będzie najważniejszym centrum ekonomicznym Europy Środkowo-Wschodniej. Wysokie wartości odnotowały w 2012 r. także inne europejskie stolice: Budapeszt 1,84, Bukareszt 1,16 i Kijów 1,12. Najniższe wartości, poniżej 0,2, odnotowały natomiast Dniepropietrowsk, Wrocław, Tallinn i Kraków. Wyraźny wzrost w badanym okresie odnotowała Praga (2,4 pkt.) oraz Wrocław (1,1 pkt.). Innymi miastami, które w stosunku do 2008 r. odnotowały wzrost wskaźnika, były Ryga, Trójmiasto i Toruń, ale wzrost nie przekroczył 0,5 pkt. Można zatem spodziewać się, że w najbliższym czasie

Rysunek 2
Wartość wskaźnika CEEŚW w 2012 r. i różnice w stosunku do 2008 r.

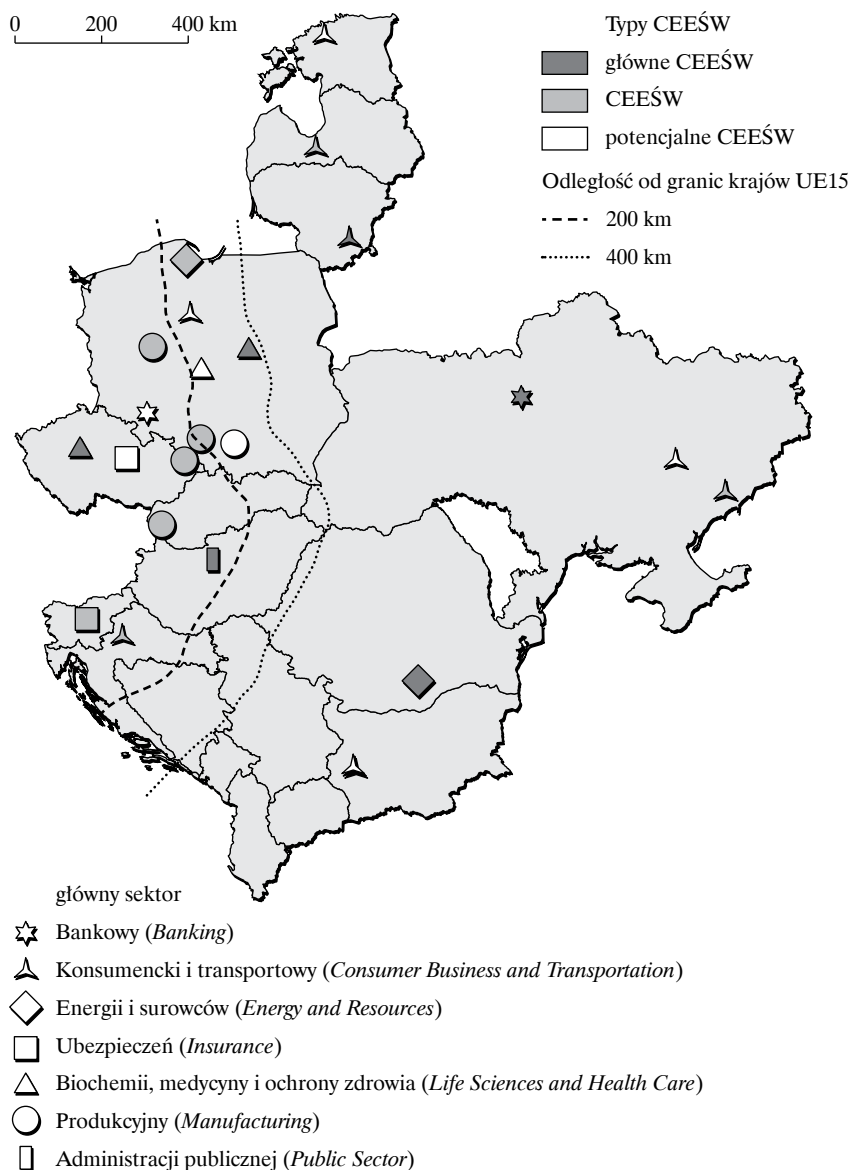
Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów Deloitte Top 500 Central Europe.

rozwój w aspekcie lokalizacji siedzib korporacji międzynarodowych odnotują nie tylko dotychczasowe największe obszary metropolitalne, lecz również mniejsze miasta położone w zachodniej części Europy Środkowo-Wschodniej.

W 2012 roku wyróżniono 23 centra ekonomiczne Europy Środkowo-Wschodniej, które w zależności od ich odporności na kryzys podzielono na 3 typy. Znotowano 5 głównych CEEŚW, 10 CEEŚW oraz 8 potencjalnych CEEŚW. Pod względem ich liczby zdecydowanie dominuje Polska (8 miast), podczas gdy na kolejnych miejscach znajdują się Czechy i Ukraina (po 3 miasta). W kolejnych 9 krajach występuje tylko jeden tego rodzaju ośrodek. Z kolei w Albanii, Bośni i Hercegowinie, Czarnogórze, Mołdawii, Macedonii i Serbii nie zauważono żadnego CEEŚW (rys. 3).

Głównymi centrami ekonomicznymi Europy Środkowo-Wschodniej są Warszawa i Praga, których stabilność zdecydowanie wyróżnia się spośród innych badanych miast. Jednocześnie są one jedynymi miastami, w których są reprezentowane firmy z wszystkich 9 sektorów. Ponadto są one podobne do siebie również pod względem dominującego sektora (medyczny i opieki zdrowotnej). Również

Rysunek 3
Centra ekonomiczne Europy Środkowo-Wschodniej w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów Deloitte Top 500 Central Europe.

Budapeszt, Bukareszt i Kijów zostały zaliczone do głównych CEEŚW, jednak w każdym z tych miast dominuje inny sektor: w Budapeszcie – publiczny, Bukareszcie – energii i surowców, a w Kijowie – bankowy. Można zatem stwierdzić, iż w przypadku kryzysu w regionie jednej branży ich pozycja może się zmieniać w różnym stopniu, podczas gdy Warszawa i Praga powinny zachowywać się po-

dobnie (ten sam dominujący sektor). Mimo zaliczenia do tego samego typu, firmy zlokalizowane w Budapeszcie są najbardziej zdywersyfikowane i należą do 7 sektorów, natomiast w Bukareszcie występuje 6 sektorów, a w Kijowie jedynie 5, co odbija się na wartości wskaźnika CEEŚW. Wśród CEEŚW należy zwrócić uwagę na Lublana, w której znajduje się aż 7 sektorów, jednak duża dominacja sektora ubezpieczeniowego powoduje, iż w przypadku kryzysu firm należących do niego pozycja miasta znacznie by się zmniejszyła. Z kolei wśród słabych CEEŚW znajdują się ośrodki, w których są zlokalizowane 3 lub 4 sektory i w przypadku kryzysu dominującego sektora ich pozycja byłaby poważnie zagrożona.

Najczęściej głównym sektorem występującym w CEEŚW jest sektor konsumencki i transportowy (8 miast – 34,8%). Dominuje on przede wszystkim w miastach położonych w krajach, które do lat 80. XX w. wchodziły w skład ZSRR, a od lat 90. XX w. tworzą odrębne państwa (Litwa, Łotwa, Estonia, Ukraina). Z kolei w 5 przypadkach dominował sektor produkcyjny (21,7%) i były to głównie stare ośrodki przemysłowe, takie jak konurbacja katowicka¹ i Ostrawa. Jednakże firmy tego sektora zlokalizowane w Europie Centralnej nie mają większego znaczenia w gospodarce światowej (Krätke 2014). Zatem w ponad połowie miast CEEŚW dominuje sektor produkcyjny oraz konsumencki i transportowy (56,5%). Na kolejnym miejscu znalazł się sektor medyczny i opieki zdrowotnej (3 miasta), jednak dominował on w dwóch głównych CEEŚW (Warszawa i Praga) oraz w Łodzi.

Tabela 2

Wyniki finansowe firm, indeks stabilności i wskaźnik Centrum Ekonomicznego Europy Środkowo-Wschodniej w zależności od odległości od granicy UE15 w 2012 r.

Wyszczególnienie	0–200 km	%	201–400 km	%	>400 km	%	Razem	%
Liczba miast	9	39,13	6	26,09	8	34,78	23	100,0
Liczba siedzib zarządów	205	44,96	140	30,70	111	24,34	456	100,0
przychody (mld EURO)	272 037	46,35	176 170	30,01	138 734	23,64	586 942	100,0
dochody (mld EURO)	16 144	57,86	8 055,4	28,87	3,702,5	13,27	27 902	100,0
IS 2012	2,062	xxx	2,389	xxx	–1.154	xxx	3,297	100,0
Wskaźnik CEEŚW	10,225	47,94	7,193	33,73	3,910	18,33	21,327	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów *Deloitte Top 500 Central Europe*.

¹ Silesia – Katowicki Obszar Metropolitalny, gdzie w skład „core” wchodzi: Bytom, Chorzów, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Jaworzno, Katowice, Mysłowice, Piekary Śląskie, Ruda Śląska, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec, Świętochłowice, Tychy i Zabrze.

Analizowane miasta są położone w stosunkowo niewielkiej odległości od granic UE15 (rys. 3). Podzielono je na trzy grupy w zależności od odległości od granic UE15: do 200 km, 201–400 km i miasta zlokalizowane ponad 400 km od wspomnianych granic (tab. 2). Wykazano związek pomiędzy odległością od krajów najbardziej rozwiniętych w Europie a potencjałem firm położonych w miastach Europy Środkowo-Wschodniej. Najbardziej jest to widoczne w przypadku dochodów, gdzie aż 57,86% całości dochodów jest wytwarzane w CEEŚW położonych najbliżej zachodniej granicy analizowanego obszaru, mimo iż zlokalizowanych jest tutaj tylko 39,13% miast (9). Parametr ten bardzo wyraźniej maleje wraz z odległością. W przedziale odległości 201–400 km wynosi 28,87% (prawie połowa mniej niż w na obszarze do 200 km), a miasta położone najdalej na wschodzie generują tylko 13,27% dochodu (46% dochodów przedziału 201–400 i 23% firm zlokalizowanych najbliżej zachodniej granicy). Jednak jest w nich umiejscowionych 205 siedzib zarządów (44,96%). W przypadku pozostałych parametrów widać podobną zależność. Należy zwrócić uwagę, iż odległość od bogatszej części Europy może wpływać na odporność miast Europy Środkowo-Wschodniej na kryzys. Zsumowany wskaźnik CEEŚW w ośrodkach położonych przy zachodniej granicy badanego obszaru stanowi prawie 48% całości i również maleje w stronę wschodnią. Odmienna sytuacja występuje jedynie w przypadku liczby miast CEEŚW. Zgodnie z ogólną tendencją w przedziale do 200 km znajduje się najwięcej ośrodków (9), jednak w drugim przedziale jest ich 6, natomiast na wschodnich peryferiach występuje 8 tego typu ośrodków. Jednakże ich pozostałe parametry są dosyć niskie (tab. 2), wpisując się w ogólną tendencję, iż bliskość granic UE15 wpływa na kondycję ekonomiczną miast Europy Środkowo-Wschodniej.

Podsumowanie

Można zatem stwierdzić, iż w badanych kategoriach Warszawa, Praga i Budapeszt są najbardziej stabilnymi ośrodkami w regionie. Miasta CEEŚW można podzielić na trzy grupy pod względem ich położenia w krajach o różnej przeszłości polityczno-historycznej, która wpływa na ich obecną stabilność w czasie kryzysu.

1. Położone w krajach najlepiej rozwiniętych, które przed 1990 r. stanowiły osobne organizmy państwowe (Polska, Czechy i Słowacja – wcześniej Czechosłowacja, Węgry, Bułgaria, Rumunia). Znajduje się tu 15 (65,1%) miast zaliczonych do CEEŚW, w tym Warszawa, Praga, Budapeszt i Bukareszt (4 z 5 głównych CEEŚW).
2. Zlokalizowane na terenie krajów, które przed 1990 r. wchodziły w skład Związku Radzieckiego (Litwa, Łotwa, Estonia, Ukraina). Na ich terytorium znajduje się 6 (26,1%) badanych miast, jednak ich odporność na kryzys nie jest już tak duża. Jedynie Kijów został zakwalifikowany do głównych CEEŚW.
3. Miasta położone w granicach administracyjnych krajów powstałych po rozpadzie Jugosławii (Słowenia, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Czarnogóra,

Kosowo, Macedonia, Serbia). Zlokalizowane są tutaj jedynie 2 miasta (Lubljana i Zagrzeb) zaliczone do CEEŚW położone odpowiednio w Słowenii i Chorwacji. W pozostałych krajach tego regionu nie zauważono miast spełniających warunki brzegowe.

Generalnie można stwierdzić, iż siła wpływu dawnego Związku Radzieckiego ma negatywny wpływ na stabilność największych firm zlokalizowanych w Europie. Najwięcej omawianych firm było zlokalizowanych na terenie krajów, które po II wojnie światowej były osobnymi państwami (ale jednak pod silnym wpływem politycznym ZSRR), najlepiej też radziły sobie one z kryzysem. Jednocześnie większość z tych krajów położona jest stosunkowo blisko granic UE15. W dalszej kolejności znajdują się były republiki radzieckie, odznaczające się słabszymi CEEŚW i mniejszą liczbą siedzib zarządów i położone z dala od granic UE15. Najsłabiej są reprezentowane państwa powstałe po rozpadzie Jugosławii. Przyczyną mogą być wojny domowe, które przetaczały się przez ten teren w latach 90. XX w. Niepokoje militarne i tworzenie nowych granic nie sprzyja rozwojowi gospodarstwu, przez co firmy z tego regionu nie wykształciły się na tyle, aby uzyskać znaczenie w Europie. Dominacja Ljubljany i Zagrzebia na terenie byłej Jugosławii może m.in. wynikać z tego, iż na tym terenie nie było większych starć zbrojnych i dosyć szybko weszły one na ścieżkę rozwoju gospodarczego. Ponadto te miasta znajdują się niespełna 100 km od granic Włoch i Austrii, zaliczanych do krajów UE15.

Zatem odporność na kryzys może wynikać nie tylko z liczby sektorów, siedzib zarządów i wyników finansowych firm, ale również od przeszłości polityczno-historycznej oraz odległości od najbardziej rozwiniętych rynków Europejskich. Innym aspektem wyjaśniającym może być odległość od granic UE15. Wraz z oddalaniem się od tej granicy maleje liczba CEEŚW i siedzib zarządów.

Tekst wpłynął: 2 października 2015 r.
(wersja poprawiona: 11 maja 2016 r.)

Bibliografia

- CEED Report, 2012, *Partners or Rivals? Chinese Investments in CEE*, <http://ceedinstitute.org/report/1650>
- Chojnicki Z., Czyż T., *Podstawy metodologiczne zastosowania analizy czynnikowej*, w: *Badanie przestrzennej struktury społeczno-ekonomicznej Polski metodami czynnikowymi*, red. Z. Chojnicki, T. Czyż, J. Parysek, W. Ratajczak, *Geografia* t. 2. PWN, Poznań–Warszawa, s. 7–20.
- Claessens S., van Horen N., *Foreign Banks: Trends and Impact*, „Journal of Money, Credit and Banking” 2014, nr 46(1), DOI: 10.1111/jmcb.12092
- Confronting Suburbanization: Urban Decentralization in Postsocialist Central and Eastern Europe*, red. K. Stanilov, L. Sýkora, Wiley & Sons 2014, DOI: 10.1002/978111829586
- Deloitte, www.deloitte.com (dostęp: 03.12.2014).
- Dimitrovska Andrews K., *Mastering the Post-socialist City: Impacts on Planning the Built Environment*, w: *Transformation of Cities in Central and Eastern Europe: Towards Glo-*

- balization*, red. F.E.I. Hamilton, K. Dimitrovska Andrews, N. Pichler-Milanović, United Nations University Press, Tokyo–New York–Paris 2005, s. 153–188.
- Dorocki S., Boguś M., *Regional Variety of Biotechnology Development in Asia*, „Procedia – Social and Behavioral Sciences” 2014, nr 120, DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.02.097>
- Dorocki S., Jastrzebski J.P., Boguś M., *Biotechnology as an Example of High Technology Development in Small and Medium Towns, w: Small and Medium Towns’ Attractiveness at the Beginning of the 21st Century*, red. A. Kwiatek-Soltys, H. Mainet, K. Wiedermann, J.-C. Edouard, CERAMAC 34, Presses Universitaires Blaise Pascal, Clermont-Ferrand 2014, s. 249–266.
- Europe Feels Sting in the Tail of Russia Sanctions*, 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/11/26/us-ukraine-crisis-eu-sanctions-insight-idUSKCN0JA0B620141126> (dostęp: 29.12.2014).
- EU Strengthens Sanctions against Separatists in Eastern Ukraine*, 2014, Council of the European Union, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/145967.pdf (dostęp: 29.12.2014).
- Froot K.A., *Foreign Direct Investment in Eastern Europe: Some Economic Considerations, w: Transition in Eastern Europe*, red. O. Blanchard, K. Froot, J. Sachs, t. 2, s. 293–318, University of Chicago Press, Chicago 1994, s. 293–318.
- Gorynia M., *Ewolucja pozycji gospodarki polskiej w gospodarce światowej*, „Ekonomista” 2012, nr 4.
- Gorynia M., Kowalski T., *Globalne i krajowe uwarunkowania funkcjonowania polskich przedsiębiorstw*, „Ekonomista” 2008, nr 1.
- Haberly D., Wójcik D., *Regional Blocks and Imperial Legacies: Mapping the Global Offshore FDI Network*, „Economic Geography” 2015, nr 91(3), DOI: 10.1111/ecge.12078.
- Hamilton I.F.E., *The External Forces: Towards Globalization and European Integration, w: Transformation of Cities in Central and Eastern Europe: Towards Globalization*, red. F.E.I. Hamilton, K. Dimitrovska-Andrews, N. Pichler-Milanović, United Nations University Press, Tokyo–New York–Paris 2005, s. 79–115.
- Jacoby W., *Different Cases, Different Faces: Chinese Investment in Central and Eastern Europe*, „Asia Europe Journal” 2014, nr 12, 199–214, DOI:10.1007/s10308-014-0380-z
- Krätke S., *How Manufacturing Industries Connect Cities across the World: Extending Research on ‘Multiple Globalizations’*, „Global Networks” 2014, nr 14(2), s. 121–147, DOI: 10.1111/glob.12036
- Kurek S., Rachwał T., Wójtowicz M., *Industrial and Commercial Suburbanization in Post-socialist City: the Kraków Metropolitan Area (Poland)*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia Geographica” 2014, nr 5, s. 55–76.
- Langbein J., *European Union Governance towards the Eastern Neighbourhood: Transcending or Redrawing Europe’s East–West Divide?*, „Journal of Common Market Studies” 2014, nr 52(1), s. 157–174, DOI: 10.1111/jcms. 12083
- Maćkiewicz A., Ratajczak W., *Principal Components Analysis (PCA)*, „Computers & Geosciences” 1993, nr 19(3), s. 303–342 doi:10.1016/0098-3004(93)90090-R
- Morrison D.F., *Multivariate Statistical Methods*, McGrawHill, New York 1967.
- Parysek J., Ratajczak W., *Analiza składowych głównych, jej korzyści i ograniczenia z punktu widzenia badań geograficznych*, w: *Możliwości i ograniczenia zastosowania metod badawczych w geografii i gospodarce przestrzennej*, red. H. Rogacki, Bogucki Wyd. Nauk., Poznań 2002, 61–73.

- Płaziak M., Szymańska A.I., *Construction Sector in the Czech Republic and Poland: Focus on the Housing Segment in Selected Regions*, „Entrepreneurial Business and Economics Review” 2014, nr 2(2), s. 47–63.
- Poland and Czech dominate CEE Investment*, 2014, Resource Ingtatlan Infó, <http://www.resourceinfo.hu/en/cikk/iroda/28775.html> (dostęp: 29.12.2014).
- Raźniak P., Nowotnik D., *Pozycja gospodarcza miast Europy Środkowo-Wschodniej na tle świata*, „Ekonomia Międzynarodowa” 2015, nr 9, s. 23–39.
- Raźniak P., Winiarczyk-Raźniak A., *Did the 2008 Global Economic Crisis affect Large Firms in Europe?* „Acta Geographica Slovenica” 2015, nr 55(1), s. 127–139.
- Raźniak P., Winiarczyk-Raźniak A., *Influence of the Societal Security Level on Population Migrations in Poland*, „Procedia – Social and Behavioral Sciences” 2014, nr 120, s. 2–12, doi: 10.1016/j.sbspro.2014.02.075
- Raźniak P., Winiarczyk-Raźniak A., *Sytuacja finansowa korporacji europejskich w dobie kryzysu*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego” 2014, nr 27, s. 99–117.
- Russian Sanctions 'de facto against European business'*, <http://rt.com/business/189648-sanctions-russia-de-facto-alstrom/> (dostęp: 29.12.2014).
- Stanilov K., Sýkora L., *Confronting Suburbanization: Urban Decentralization in Post-socialist Central and Eastern Europe*, Willey & Sons, Chichester 2014, DOI: 10.1002/978111829586
- Taylor P.J., Csomós G., *Cities as Control and Command Centres: Analysis and Interpretation*, „Cities” 2012, nr 29(6), 408–411.
- Transformation of Cities in Central and Eastern Europe: Towards Globalization*, red. F.E.I. Hamilton, K. Dimitrovska Andrews, N. Pichler-Milanović, United Nations University Press, Tokyo–New York–Paris 2005.
- Tsenkova S., *Managing Change: the Comeback of Post-socialist Cities*, „Urban Research & Practice” 2008, nr 3(1).
- World Development Report 2009: Reshaping Economic Geography*, World Bank, Washington 2009.
- Wójtowicz M., Dorocki S., *Regional Differences in the Development of the Biotechnology Industry in Latin America, with Particular Emphasis on Brazil and Mexico*, w: *Environmental and Socio-economic Transformations in Developing Areas as the Effect of Globalization*, red. M. Wójtowicz, A. Winiarczyk-Raźniak, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2014, s. 111–135.

ZMIANY POZYCJI EKONOMICZNEJ MIAST EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ W PRZYPADKU KRYZYSU DOMINUJĄCEGO SEKTORA

Streszczenie

Wielkie korporacje są ważnym tematem w analizach funkcji kontroli i zarządzania w światowych systemach miast. Jest to jedna z ważnych koncepcji pozwalających zrozumieć rolę miast w procesie globalizacji. Szczególną rolę w procesie kontroli i zarządzania miastem odgrywa lokalizacja siedzib zarządów największych firm. W badaniu opisanym w artykule autorzy analizują zmiany pozycji ekonomicznej dużych miast w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, w których mają siedzibę wielkie korporacje. Starano się określić

dynamikę zmian pozycji miasta w przypadku głębokiego kryzysu dominującego sektora w danym ośrodku. Do tego celu utworzono wskaźnik Centrum Ekonomicznego Europy Środkowo-Wschodniej (CEEŚW), który pokazuje potencjał każdego analizowanego miasta oraz jego kompleksowy rozwój lub silną specjalizację. Największą stabilność wielkich korporacji zauważono w Warszawie, Pradze i Budapeszcie. Wpływ na ich lokalizację ma odległość od bardziej rozwiniętych krajów Unii Europejskiej, jak również kwestie historyczno-ekonomiczne związane z wpływem Rosji na ten region oraz konflikty zbrojne, które miały miejsce w krajach byłej Jugosławii.

Słowa kluczowe: globalizacja, korporacje, kryzys ekonomiczny, Europa Środkowo-Wschodnia, siedziby zarządów

JEL: F23, G39

CHANGES IN THE ECONOMIC POSITION OF CENTRAL EASTERN EUROPEAN CITIES IN CASE OF THE CRISIS OF THE DOMINATING SECTOR

Summary

Large corporations form an important part of the analyses of the control and management functions in the global city systems. It is one of the most important conceptions which allow us to understand the roles of the city in the process of globalization. A particular role in the process of control and management of the city is played by the large corporation's headquarters localization. In the study presented in the article, the authors analyze the changes of the economic position of cities in central and Eastern Europe having at least one headquarter of large international corporation. The authors try to specify the dynamics of the cities' position in case of a deep crisis of the dominating sector in each city. In order to achieve this aim, the indicator CEEŚW was constructed, showing the potential of the city, its complex development or its specialization. The largest stability of large corporations is noticed in Warsaw, Prague and Budapest. Their localization is influenced i.a. by the geographical distance to the most developed countries of EU and historical factors including political and economic impact of Russia on the Central and Eastern European region and military conflicts in former Yugoslavia.

Key words: globalization, corporation, economic crisis, Central and Eastern Europe, headquarters

JEL: F23, G39

ИЗМЕНЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЗИЦИИ ГОРОДОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ ПОД ВЛИЯНИЕМ КРИЗИСА В ДОМИНИРУЮЩЕМ СЕКТОРЕ

Резюме

При анализе функций контроля и управления в мировых системах городов важной темой являются крупные корпорации. Это одна из важных концепций, позволяющих понять

роль городов в процессе глобализации. Особую роль в процессе контроля и управления городом играет местонахождение штаб-квартир крупнейших фирм. В своем исследовании авторы анализируют изменения экономической позиции больших городов Центральной и Восточной Европы, в которых имеются штаб-квартиры больших корпораций. Авторы предприняли попытку определить динамику изменений позиции города в случае глубокого кризиса доминирующего сектора в данном городе. С этой целью был придуман «показатель Экономического центра Центральной и Восточной Европы», который характеризует потенциал каждого анализируемого города, его комплексное развитие или сильную специализацию. Самая большая стабильность больших корпораций отмечается в Варшаве, Праге и Будапеште. На размещение управленческих центров корпораций влияет несколько факторов: расстояние от более развитых стран Евросоюза, историко-экономические вопросы, связанные с влиянием России на этот регион, а также вооруженные конфликты, которые происходили в странах бывшей Югославии.

Ключевые слова: глобализация, корпорации, экономический кризис, Центральная и Восточная Европа штаб-квартиры правлений

JEL: F23, G39